

KÉRI KATALIN

Raimundus Lullus gondolatai a nevelésről és a gyermekről

Bevezetés

A magyarországi neveléstörténet-írásban a gyermekkortörténet és a nőnevelés-történet kiemelkedő kutatója Pukánszky Béla professzor úr. Az elmúlt két-három évtizedben kétségkívül elmondható, hogy egész generációkra, egyetemista diákokra és kutatótársakra voltak hatással azok a művei, amelyeket ezekről a tématerületekről írt. Évezredekben és földrajzi területeken átívelően, imponálóan sok forrást felhasználva és elemezve festette meg könyveiben és tanulmányaiban a gyermekek és nők múltjának színes és izgalmas képét, számos esetben utalva a hatás- és recepciótörténeti sajátosságokra. Inspirációt merítve Pukánszky Béla gazdag eddigi életművéből és építve saját korábbi, spanyolországi tanulmányútjaim eredményeire, születésnapján ezzel, az olvasót a spanyol-katalán középkorba kalauzoló írással szeretném őt köszönteni.

A spanyolországi gyermekkortörténet kutatásának eddigi eredményei vaskos köteteket töltenek meg. Ebben a tanulmányban ezért mindössze arra vállalkozom, hogy néhány fontos és a magyarországi kutatók, olvasók körében is érdeklődésre számot tartó, középkori hispániai forrás említését követően felidézzem Raimundus Lullus gyermekszemléletét, pedagógiai gondolatait, kiemelve azok sarkalatos pontjait. Az életművét elemző könyvek és tanulmányok értékeléseit is felhasználva, alapvetően egyik, regényként megalkotott művét vettem górcső alá, az abból vett szövegrészletekkel is igazolva, hogy a 13. századi mallorcai tudós a saját korát messze meghaladó nézeteket vallott a gyermekekről, a nevelésről, a nők társadalomban és családban betöltött helyéről és szerepéről.

Gyermekkortörténeti kutatások Spanyolországban

Az utóbbi évtizedek kiemelkedő, szinkrón neveléstörténeti tématerülete világszerte a gyermekkortörténet kutatása. Ez Spanyolországban is tapasztalható, ott a téma kutatása főként az 1970-es évek második felétől vett nagyobb lendü-

letet. A Franco-rendszer összeomlása és a demokrácia kiépítése kedvezett ennek a folyamatnak, megélénkültek a forráskutatások, a család- és gyerekkortörténeti vizsgálódások. Más európai országokhoz hasonlóan, Spanyolországban is az eredetileg francia és angol nyelven megjelent gyermekségtörténeti művek tanulmányozása, majd lefordítása jelentette az első lépést. A spanyolországi egyetemi könyvtárak és kutatóintézetek polcain többnyire spanyolul is ott sorakoznak azok a művek, amelyek egy része magyar nyelven máig nem olvasható, vagy csak a legutóbbi időben került kiadásra hazánkban. (Például Lloyd de Mause híres műve, a *History of Childhood* 1982-ben jelent meg spanyolul, „Historia de la infancia” címmel, és Linda Pollock *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900* munkája, amely *Muchachos olvidados. Las relaciones entre padres e hijos entre 1500-1900* címmel került madridi kiadásra.) Napvilágot láttak továbbá spanyol nyelven azok a család- és nőtörténeti, valamint a magánéleti szféráról íródott, többkötetes kézikönyvsorozatok is (Burguière és mtsai., 1988; Ariès & Duby, 1988–89; Duby & Perrot, 1992), amelyek szintén alapvetően hozzájárultak a társadalomtörténeti kutatások kiszélesedéséhez, magának a gyerekkortörténeti kutatásnak a népszerűbbé válásához.

Az önálló, spanyol forrásokon nyugvó vizsgálódások szaporodását és eredményeit tanulmányok, előadások és könyvek egész sora jelzi. Ezek a feltárások egyrészt azokon a tulajdonképpen már az ókortól fogva megőrződött forrásokon alapulnak, amelyek az egyetemes gyerekkortörténetnek is nagy értékű dokumentumai. Ezek jelentős része még különösebb nyelvi felkészültséget sem kíván meg spanyolországi kutatóktól, mivel a középkortól fogva számos, a mai *castellano* nyelvet ismerők számára viszonylag könnyen olvasható, régi spanyol, gallego vagy katalán nyelven írott szöveg maradt fenn. Azok számára sem elérhetetlen tehát régi korok hispániai gyerekkortörténetének a kutatása, akik nem vagy csak kevéssé ismerik az ókori vagy középkori latint, a középkori arabot vagy a héber nyelv sajátos, csakis az Ibériai-félszigeten használt régi változatát.

A kifejezetten pedagógiai tárgyú művek vizsgálata mellett a spanyol kutatók kiemelten figyelmet fordítanak a jogi, irodalmi, képzőművészeti, orvosi, statisztikai és néprajzi források vizsgálatára is. Eredményeiket hazai és nemzetközi konferenciáikon (pl. a SEDHE tanácskozásain és az ISCHE szekcióiban), folyóiratokban (pl.: a Salamancai Egyetem monumentális, évente megjelenő spanyol nyelvű periodikájában, az *Historia de la Educación*ban), nyomtatott és elektronikus kötetekben és (virtuális) múzeumokban teszik közzé. (L. például: Delgado, 1998; Bajo & Betrán, 1998; Voltés, 1989; Arangueren és mtsai., 1983; Piñero & Bujosa, 1982)

Végül pedig meg kell említenünk azokat a külföldi kutatókat, akik érdeklődéssel fordultak a spanyolországi gyerekkortörténet valamely szakasza vagy

résztemája felé, és munkásságukban erről szóló publikációk is helyet kaptak. (Mások mellett például Watson, 1970; Rabaté, 1993–94.)

A gyermekkortörténet középkori hispániai forrásai

A kereszténység felvétele és elterjedése nem volt zökkenőmentes az Ibériai-félszigeten. A kora középkori klérus tagjai mindent megtettek a pogány szokások ellen, és ez a gyermekkortörténettel is összefügg. A varázslások, babonák, ráolvasások helyett a keresztény szerzők műveikben a gyermekek gondos nevelését hangsúlyozták. Az elemzők szerint már a vízigótok által összehívott első zsinatok döntései is alátámasztják azt, hogy a keresztény tanítások szellemében Hispánia területén is védtek a gyermekeket, és szem előtt tartották a jogaikat. 529-ben, a III. toledói zsinaton például kemény büntetésről szóló határozatot hoztak azon szülők ellen, akik a gyermeküket megölték. 572-ben a II. bragai (ma: Portugália) zsinaton is megismételték ezt, továbbá intézkedéseket hoztak abortusz esetére. (Delgado, 1998, p. 62–65.)

A vízigót időszak egyik legjelentősebb püspöke, Sevillai Szent Izidor (Isidorus Hispalensis) *Etimológiák* című művében szintén többször írt a gyermekéről: óriási, az ókor és kora középkor tudásanyagát felölelő, enciklopédikus munkájában például az emberi élet szakaszolása kapcsán szólt a gyermekkor jellemzőiről. (Reta és mtsai., 1992) Hippokratész alapján, de nem pontosan igazodva a neves görög orvos évszámaihoz, készítette el saját leírását. A hetes mint misztikus szám több más korabeli szerzőhöz hasonlóan Sevillai Izidor művében is vissza-visszatért. Szerinte a kisgyermekkor a születéstől 7 éves korig, a gyermekkor 7–14 évig, a kamaszkor 14–28 éves korig tart, míg 28 és 50 közé tette a fiatalság, 50–70 közé az érett felnőttkor, 70 fölé pedig az aggkor idejét.

Míg a zsinatok anyagának és Sevillai Szent Izidor munkáinak eredetiben való tanulmányozásához latin nyelvtudásra van szükség, a nagyjából a XIII. századtól keletkezett spanyolországi források jelentős részét viszont a laikusok által is megértett „román”, azaz *castellano* nyelven írták, ez ugyanis ott a művelt klérus nyelvvé is vált. Ezen a nyelven született az 1252 és 1284 között uralkodó X. (Bölcs) Alfonz törvénykönyve, a *Siete partidas* is, amely nem csupán a kasztíliai jogtörténetnek, hanem a nevelés históriájának is fontos emléke. (L. erről: Bonet, 1975; Matla, 2022) Arról, hogy pontosan mikor keletkezett ez a forrás, megoszlanak a kutatói vélemények, az azonban biztosnak látszik, hogy 1265 körül nyerte el a legteljesebb formáját. Ebben a törvénygyűjteményben keveredett a kánonjog, a római jog, a feudalizmus kori lombard jog, valamint a helyi jogszokások. Szerepel benne számos, az ókori tudósoktól származó szen-

tencia is, így összességében tehát nem csupán jogi, hanem politikai-erkölcstani forrásként is értelmezhető. (Delgado, 1998, p. 73.) A gyerekeket e törvénykönyv szerint 7 éves koruktól jegyezhatték el, és a lányok 12, a fiúk pedig 14 éves koruktól köthettek házasságot. Ebben a kútfőben is szerepel a gyermekkor szakaszolása, és jól látszik, hogy a különböző korú gyerekeket más-más nevekkal illették. (*Niño* volt a 3 éves kor alatti kicsi, akiről úgy tartották, nem értelmes, s bár vannak bizonyos szükségletei, nem tudja azokat kifejezni; *mozo* a 3-4 éves kortól nevelőhöz adott, már tanulékonynak tartott gyerek; *mancebo* a kamasz és *doncel* a fiatal nemesfiú megnevezése volt.) A törvénykönyv igen részletesen szólt a lovagi nevelésről, de ezenkívül valamennyi társadalmi réteg neveléséhez vázolta az eszményeket, és fontos mű volt ez a korabeli iskolák működése szempontjából is. Foglalkozott továbbá a dajkaválasztás és a szoptatás kérdésével, a törvénytelen és az elhagyott gyerekek sorsával. A gyermeknevelés kapcsán kifejezetten pozitív, keresztényi hangnem tapasztalható ebben a jogforrásban. A szülőknek jámborságot, a gyerekeknek pedig a szüleik megbecsülését írta elő, és a nevelés alapjaként a szeretetet állította. Fontos pedagógiai elvként kiemelték benne, hogy a gyerekeket szép beszédre, finom modorra, mértékletes evésre kell tanítani, és nekik megfelelő és számukra könnyen megtanulható mesékkel kell nevelni. Külön foglalkozott a törvénykönyv a hercegek és királykisasszonyok nevelésével. Érdekeség, hogy a mai szemmel nézve is meglepően korszerűen gondolkodó Bölcs Alfonz fatalista módon hitt az asztrológiában, és a gyermeknemzés, valamint a nevelés kapcsán is érintette ezt a kérdést a *Siete partidas*ban. (Delgado, 1998, p. 86–87.)

A *Cantigas de Santa María* című, szintén e tudós király uralkodásának időszakához köthető, gallego nyelvű énekgyűjtemény pedig kifejezetten a gyermekortörténet kapcsán lehet forrás: a szövegeiben szó esik szegény és szenvedő kisgyerekekről, valamint a gyermektelen házaspárok keserveiről. (L. erről: Perich, 2022) A törvényekből és a dalokból egyértelműen kiderül, hogy a középkornak ebben az időszakában Hispániában érték volt a gyermek, gondozása, felnevelése pedig fontos, keresztényi feladat.

Raimundus Lullus pedagógiája

Életútja

Ezt a gondolatkört erősíti a szintén XIII. századi mallorcai szerző, Raimundus Lullus (katalánul: Ramon Llull, 1232 v. 1235–1315), aki ismerhette a Bölcs Alfonz királyhoz kapcsolódó, fentebb említett szövegeket. A katalán tudós ha-

talmas, későbbi korok gondolkodóira nagy hatású életművet hagyott hátra, melynek fő részei 1721 és 1742 között *Opera omnia* címen, 10 kötetben jelentek meg. A műveinek száma Bonner katalógusa szerint meghaladta a két és fél százat: ezek közül 237 maradt ránk, 26 pedig elveszett. (Bonner, 1985) Munkái tartalmi és műfaji szempontból is igen sokrétűek, nagyon széles spektrumon mutatják egyrészt a saját, nagyon csiszolt műveltségét, másrészt tükrözik a korszak legnagyobb filozófiai, teológiai kérdéseit, problémáit. Egyik fő műve az *Ars Magna* volt. Lullust nem véletlenül nevezték *Doctor Illuminatus*nak, ragyogó szellemiségű tudós volt valóban.

Lullus Palma de Mallorca városában született, egy nemesi család egyedüli gyermekeként. Az aragóniai király, I. Jakab udvarában volt apród, majd II. Jakab mallorcai herceg nevelője lett. Kicsapongó ifjú életet élt, így az uralkodó parancsára 1257-ben megházasodott, a frigyből két gyermeke született. (Szabó, 2005, p. 232.) Sokat utazott Európában, és számos tudománnyal foglalkozott az élete során, többnyire autodidakta módon folytatva a tanulmányait. 30 éves kora után belépett a ferences rendbe, és komolyan a hittérítői munkára készült. Életútja az utolsó, sikertelen kereszties háború utáni időszakban teljesedett ki, és gondolkodásának, műveinek középponti eleme, mindennapjai mozgatórugója volt a lelki értelemben vett térítés, a keresztény hit védelmezése. Emiatt többször volt része üldöztetésben, bebörtönzésben, s végül mártírhalált is halt. Láng Benedek és Szabó Mihály is ezt írta hittérítői eltökéltségéről: „Ramon Llull békés spirituális kereszties hadjáratot hirdet az iszlám, a zsidók és az averroisták ellen, és könyveit írva, iskolát alapítva, térítve vívja e hadjárat vértelen csatáit”. (Láng, 1997, p. 190.; Szabó, 2005, p. 231.) Életútjának fontos alkotása volt egy olyan automata gépezet (egy „szöveggép”, az *Ars combinatoria*) megalkotása, melynek segítségével Isten létezését kívánta bizonyítani, s amellyel Lullus a kutatók szerint tulajdonképpen a kombinatorika igen korai előfutárának tekinthető. (L. erről részletesen: Láng, 1997; Szabó, 2005; Ritchey, 2022)

Fő pedagógiai művei

Lullus filozófiai-teológiai műveit ugyanaz a vallásos szellem hatotta át, mint két fő, pedagógiai szempontból kiemelhető művét, a *Doctrina pueril* (Gyermeknek szóló tanítás) és a *Libre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna* (Evast, Aloma és Blanquerna könyve) című, számos önéletrajzi elemet is tartalmazó munkákat. Az előbbi egy 1275-ben keletkezett, Lullus által a saját fia neveléséhez írt szabály- és tanácsgyűjtemény, amelyet egy mai elemzője „iskolai enciklopédiának” nevezett, melyből az istenfélő viselkedés legfontosabb mintáit sajátíthatták el

a korabeli diákok és felnőttek is. (L. erről: Vilanu Torrano, 2013) Az utóbbi, a *Libre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna* című munka pedig Lullus egyetlen, nagyívű középkori regénye volt, műfaji értelemben tulajdonképpen az első regény a keresztény Európában, amit ő maga minősített a „romanç” szóval. (L. erről: Alegret, 1985, p. 38.) Raimundus Lullusnak ez a katalán nyelven írott szép és a későbbi korokban sokak által idézett munkája Simon Éva elemző tanulmánya szerint „példázatokra épülő tanregény”. (Simon, 2004, o. n.) A könyvet szerzője 1283-ban Montpellier-ben írta, és a középkori élet mindennapjait, a vallásos világlátást tükrözi vissza egy olyan időszakban, amikor a legtöbb irodalmi mű témája a lovagi kultúrához kötődött.

Ebben a regényben Lullus leírta azt, hogy milyen is az ideális nevelés, amelyet gyermekének, Blanquernának nyújtott a mű középpontjában álló keresztény házaspár, Evast és Aloma. (Llull, 1957) A szegényeknek, árváknak folyamatosan segítő férfi és nő, a később életüket egybekötő házaspár tagjai csak hosszas tépelődést követően választják a közös életet és családalapítást, mert az egyházon belül is el tudnák képzelni az életüket, teológiai értelemben nagyon jól felkészültek, s bár nem azonnal fogan meg vágyott gyermekük, hanem sokáig kell rá várakozniuk, ebben Isten akaratát látják.

Pedagógiai részleteit tekintve az látszik, hogy Lullus ebben a művében számos olyan kérdést érintett, amelyek később, például a XVIII. század közepén Rousseau *Émile ou l'éducation* (Emil vagy a nevelésről) című regényében is visszatérnek: az anyatejes táplálás szükségességét, az életkornak megfelelő, természetes nevelést, a könnyű ruházatot, a játékosságot, az anyanyelv elsajátításának szükségességét. A műből vett néhány, fordításban idézett részlet mindezt jól alátámasztja. A kisgyermek táplálásáról, a szoptatásról, a dajka kiválasztásáról Lullus az alábbiakat írta: „Abban az évben, amikor Blanquerna született, Aloma (az anyja) nem adott gyermekének más élelmet, csak tejet, mivel a kislfia nem tudott volna még mást megemészteni [...]. Blanquerna mellé egy egészséges nőt fogadtak dajkának, azért hogy a kisfiú jó tejet kapjon, mivel a rossz tej miatt a gyermekek megbetegednek, és elvesztik az önuralmukat. Az említett dajka becsületes és erkölcsös életet folytató személy volt, mert a gyermekek szoptatása során minden olyan dolgot el kell kerülni, ami a dajkát megbetegítheti, bűnbe viheti, vagy rossz útra térítheti...” (Llull, 1985, p. VI.) Az egészséges és mértékletes, szerény táplálkozás, a gyermek erre történő szoktatása is megjelenik a szövegben, ezt az alábbi részlet is illusztrálja: „Egy nap az történt, hogy Aloma Blanquernának füstölt húst adott reggelire, mielőtt fia elindult volna az iskolába, és aztán húst adott neki tízóráira is, hogy egye meg, ha majd az iskolában megéhezik. Mikor ezt Evast megtudta, keményen megdorgálta Alomát, és azt mondta, hogy a gyerekek nem kell mást adni reggelire, csak kenyeret,

azért, hogy ne legyen torkos, és azért, hogy legyen étvágya, amikor majd az ebédlőasztalhoz ül; ha csak kenyeret esznek a gyerekek, nem ismerik meg azokat az ízeket, amelyek a természetes működésüket elnyomják, és kenyéren kívül akkor sem kell mást adni nekik, ha ők maguk kérik. Blanquerna hozzászokott ahhoz, hogy mindent megegyen, azért, hogy a szervezete ne szokjon hozzá az egyik ételhez se jobban, mint a másikhoz; és tilos volt neki erős és túl keserű bort inni, csípős szósokat enni, melyek a természetes testhőmérsékletét szétrombolták volna.” (Lull, 1985, p. VII.)

A regényben többször szó esik a kisgyermek helyes, az évszaknak megfelelő, könnyed és kényelmes öltöztetéséről, valamint arról is, hogy hogyan játszott Blanquerna más gyerekekkel az élete korai éveiben. A természetes nevelés elve, a kevés kötöttséggel szegélyezett, gondtalan gyermekkor képe tűnik fel a regényben. A gyermek első 8 évét Lullus a boldog gyermekkor szakaszaként mutatja be, amikor is a fiú leginkább édesanyja közelségében élte a napjait. Ezt követően került iskolába, amit viszont az édesapja választott neki, ő „adta be” oda a fiát. Erről így szól a regény vonatkozó része: „Így tartotta maga mellett Aloma a fiát, Blanquernát, egészen addig, amíg más gyerekekkel is tudott játszani, és nem kényszerítette a gyermeket semmi olyasmire, ami az életkorával ellentézet, 8 éves koráig hagyta, hogy a természet vigyázzon rá. Mikor Blanquerna a 8. évét betöltötte, az apja, Evast, tanulni adta fiát, és úgy taníttatta, ahogyan a *Gyermekekről szóló tudomány* című könyvben írva áll, ahol is az olvasható, hogy egy gyereknek legelőször meg kell tanulnia a hétköznapi nyelvet, és el kell magyarázni neki a hit alapelveit, Isten törvényeinek a rendelését...” (Lull, 1985, p. VII.) Érdekeség ebben a szövegrészben az, hogy a regény szerzője saját, fentebb említett *Doctrina pueril* című könyvét „olvastatja” az apával, Evasttal...

A regény Blanquerna iskoláztatásáról szóló, további részeiből világosan kibontakozik a tudományoknak az a logikus rendszere, amelyet Lullus – több kortársához hasonlóan – egybefüggő, egymásra épülő lépcsőfokokként írt le, nem kihagyva egyetlen egy, akkoriban fontos területet sem. Egyik fő műve volt a *Tudomány fája* (Árbol de la ciencia), ahol nagyon részletesen írta le az ismeretek rendszerét. A regény szerint Blanquerna iskolás évei alatt az imádkozás és az egyházi énekek mellett alapvető volt a latin nyelv elsajátítása, erre épültek a hét szabad művészetből ismert további területek, valamint az orvostudomány és a teológia: „Blanquernának kijelöltek egy diákot, hogy vigyázzon rá, és egy tanárt, aki mindennap jókor reggel templomba vitte őt, és megtanította imádkozni, ájtatosan és figyelemmel hallgatni a misét. A mise után zeneiskolába vitte, hogy megtanulja a szent énekeket. Blanquerna elsajátította annyira a nyelvtant, hogy tudjon beszélni és jól értse a latint, később logikát, retorikát és természetfilozófiát tanult, azért, hogy könnyeb-

ben megismerhesse az orvostudományt, hogy testét egészségesen megőrizze; teológiát is tanult, hogy megismerje, szeresse és szolgálja az Istent, és hogy uralkodni tudjon saját lelkén, hogy elnyerje majd a paradicsomi örök életet. Miután Blanquerna az *Orvostudomány kezdeti és haladó lépései* című könyvet megtanulta, melynek segítségével elegendő ismerethez jutott ahhoz, hogy képes legyen megóvni az egészségét, az apja egy teológiai iskolába járatta, ahol rendszeresen hallgatta a Szentírást, és időnként válaszolt a neki feltett kérdésekre.” (Lull, 1985, p. VII.)

Jóllehet édesanyja nagyon szerette volna, ha a fia megházasodna – egy Natana nevű, istenfélő leányt szemelt ki Blanquerna jövendőbelijeként –, a gyermeke mégis az egyházi pályát választotta, végigjárva annak minden lépcsőjét a korabeli hierarchiában, egészen a pápai tisztségig eljutva, végül azonban a szerény remeteéletbe vonult vissza. Simon Éva fentebb már idézett tanulmánya szerint Lullus „mindkét nemet esendőnek ábrázolja Evast és Aloma esetében, mivel a szerzetesi élet helyett mindketten a házasság mellett döntenek” (Simon, 2004, o. n.), és hozzájuk képest Blanquerna és az apátnői feladatokig eljutó Natana viszont már egy másik, a lelki, szellemi érettség sokkal magasabb szintjét képviselik a regényben, mert életüket másoknak és Istennek szentelik.

Lullus regénye ötödik, a remeteéletéről szóló fejezetének része volt a 365 szentenciát tartalmazó *Llibre d'amic e amat*, vagyis *Az imádónak és imádottnak könyve* (ez az 1943-as magyar, P. Szedő Dénes által készített fordítás címe), más fordításban *A szerelmes és a szeretett* című rész, ez utóbbi Déri Balázs fordításában 1994-ben jelent meg *A szeretet filozófiájának fája* című könyvben. Része volt továbbá a műnek a *Llibre d'Ave Maria* című rész is, mely a szentenciagyűjteményhez hasonlóan a lelki elmélyülést, az elmélkedést segítette a szerző szándékai szerint. Vilanou Torrano egy Lullus műveit elemző tanulmánya szerint a mallorcai tudós a regényében tulajdonképpen azt bontotta ki, hogy az ember első szándéka arra kell hogy irányuljon, hogy szeresse, tisztelje és szolgálja az Istent, a második szándék pedig arra fókuszál, hogy tudjon élni az első szándék által kiteljesedett lelki-szellemi javakkal, és a két szándék között összhangot kell teremtenie. (Vilanou Torrano, 2013, p. 98.)

Összegzés

A mallorcai író pedagógiai műve meglepően modernnek tűnik, mert szövegét olvasva egyértelműen kiderül, hogy szerzője már hét és fél évszázaddal ezelőtt a gyermekre nem kicsinyített felnőttként gondolt, hanem egy olyan, sajátos fej-

lődési utat bejáró lényre, akinek joga van a gyermekkorához, és akinek szabadságot kell biztosítani a kiteljesedéshez. Lullus itt röviden bemutatott művei a nőkép vonatkozásában is merőben újszerűek, Simon Éva értékelése erről így szól: „Lullus számára nem kétséges, hogy a nő ugyanolyan szintű tudást érhet el, mint a férfi, és Isten előtt egyenrangú a férfival.” (Simon, 2004, o. n.) A tudományok és a szeretet közül ez utóbbit tekintette fontosabbnak, és ez nevelési tanácsaiban, gyermekszemléletében is világosan tükröződik: „Minél több lesz benned a szeretet, annál többet fogsz megérteni, és minél többet fogsz érteni, annál nagyobb lesz a szereteted.” (Lull, 1907, 130–131. o.)

A nagy hatású mallorcai gondolkodó tanulmányunkban bemutatott regénye kapcsán egyik spanyol méltatója, a neveléstörténész Buenaventura Delgado ezzel a címmel írt fejezetet gyermekkortörténeti monográfiájában: *Blanquerna: egy új nevelési paradigma*. (Delgado, 1998, p. 72–73.) Juan Tusquets professzor egyik, 1970-ben írt műve címében pedig a kereszténység komparatista pedagógusaként nevezte meg Raimundus Lullust: ez a véleménye a mallorcai tudós keresztény életben való kiteljesedés útját leíró, pedagógiatörténeti értelemben is kiemelkedő műveivel egyértelműen alátámasztható.

Irodalom

- Alegret, J. L. (1985): Comentari al llibre i, „De Matrimoni” del Libre d’Evast e Blaquerna de Ramon Llull. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana: Revista d’Estudis Històrics*, **41**, 37–46.
- Arangueren, Cerezo & Pinillos et al (1983): *Infancia y sociedad en España*. Hesperia, Madrid.
- Ariès, Ph. – Duby, G. (eds., 1988–89): *Historia de la vida privada I-V*. Taurus, Madrid.
- Bajo, F. – Betrán, J. L. (1998): *Breve historia de la infancia*. Ed. Temas de Hoy, Madrid.
- Bonet, J. A. A. (ed., 1975): *Alfonso X El Sabio: Primera partida*. Universidad de Valladolid, Valladolid.
- Bonner, A. (ed. 1985): *Selected works of Ramon Llull. 1232-1316*. Princeton University Press, Princeton, N. J. 2 vol.
- Burguière, A., Klapisch-Zuber, Ch., Segalen, M. & Zonabend, F. (eds., 1988): *Historia de la familia*. Alianza, Madrid.
- Delgado, B. (1998): *Historia de la infancia*. Ariel, Barcelona.
- Duby, G. & Perrot, M. (dir., 1992): *Historia de las mujeres en Occidente I-IV*. Taurus, Madrid.

- Láng B. (1997): Raimundus Lullus és az *Ars Magna*. *Magyar Filozófiai Szemle* **41**. 1-2. szám, 187–216.
- Lloyd de Mause (1982): *Historia de la infancia*. Alianza, Madrid.
- Llull, R. (1907): *Libre de Doctrina pueril*. Ed. Gustau Gil, Barcelona.
- Llull, R. (1927): *Llibre d'amic e amat – Llibre d'Ave Maria*. Text per Marçal Oliver, trad., notes: Salvador Galmés, Ed. Barcino, Barcelona.
- Llull, R. (1943) *Imádónak és imádottnak könyve. Szemlélődések az év minden napjára*; ford. P. Szedő Dénes OFM, bev. Szedő Szeverin; k. n., Budapest (A lelkiélet ferences mesterei)
- Llull, R. (1957): *Libre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna (Obres essencials)* 2 vols. Selecta, Barcelona.
- Llull, R. (1985): Obres esenciales: Del nacimiento y de la buena educación de Blanquerna, traducción de José Luis Martín. In: Garcia, A. – Martin, J.L. – Minguez, J. M.: Las primeras Universidades. *Cuadernos historia* 16, Madrid, **175**. VI-VIII.
- Lull, R. (1994): *A szeretet filozófiájának fája*. Ford., utószó és jegyzetek: Déri Balázs. Magánkiadás, Budapest.
- Matla G. (2022): *A polgári kor gyermekvédelmi szabályozásának előzményei a magyar és a spanyol jogban, különös tekintettel a XIX-XX. századi jogszabálykutatásokra*. PhD-értekezés, PTE ÁJK, Pécs. Letöltés: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/34372/matla-gabriella-phd-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 2024. május 05.
- Perich, B. L. (2022) *Las Cantigas de Santa María, Música e Historia. La recuperación de la música medieval*. Universidad Zaragoza, Zaragoza. Letöltés: <https://zaguan.unizar.es/record/118513/files/TAZ-TFG-2022-1822.pdf> 2024. május 05.
- Piñero, J. M. L. & Bujosa, F. (1982): *Los tratados de enfermedades infantiles en la España del Renacimiento*. Cátedra de Historia de la Medicina, Universidad de Valencia, Valencia.
- Pollock, L. (1990): *Muchachos olvidados. Las relaciones entre padres e hijos entre 1500-1900*. Fondo de Cultura Económica, México.
- Rabaté, C. (1993-94): Juegos y educación en algunas revistas infantiles madrilenas de mediados del siglo XX. In: *Historia de la Educación*, vol. XII-XIII. Salamanca, 365–382.
- Reta, J. O., Casquero, M. A. M. & Diaz y Diaz, M. C. (eds., 1982) San Isidro de Sevilla: *Etimologías I-X*. 2 vols. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid.
- Ritchey, T. (2022): *Ars Morphologica: Conceptual Modelling, Combinatorial Heuristics and Ars Inveniendi – An Epistemological History*. *Acta Morphologica Generalis*, No. 1. 1–18. Letöltés: <https://www.researchgate.net/publi>

cation/359843552_Ars_Morphologica_Chapter_4_Ramon_Llull_and_the_Combinatorial_Art 2024. május 05.

- Simon É. (2004): A nő mint a társadalom egyenrangú tagja Raimundus Lullus Blanquerna című regényében. *Kalligram*, XIII. évf. február. Letöltés: https://www.kalligramoz.eu/index.php/Kalligram/Archivum/2004/XIII.-evf.-2004.-februar/Alteritas-eroszak-gender/A-no-mint-a-tarsadalom-egyenrangu-tagja-Raimundus-Lullus-Blanquerna-cimu-regenyeben?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR2fGHBhbLloHtEe-NIyyJmfxNyxZ3aVYX2ER3hGbDBqSjBXt8m9wFhBwxxk_aem_ASjy-bxJXs2R66u8SVBzccPnCkOZY6UxVUkd3Qe8Pldsbxo9IU8170RqhG-FQM-U6nNp8aZD7oIq_5fBv-GYbKay9x 2024. május 05.
- Szabó M. (2005): Raimundus Lullus és hagyatéka. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 231–255. Letöltés: https://web.archive.org/web/20140104224236/http://portal.zmne.hu/download/konyvtar/digitgy/nek/2005_1/19_szabo.pdf 2024. május 05.
- Tusquets, J. (1970): *Ramon Llull, com a pedagog comparativista cristià*. Barcelona: Acadèmia de Bones Lletres.
- Vilanu Torrano, C. (2013): La *Doctrina pueril* de Lulio: una enciclopedia escolar del siglo XIII. *Educación XX1*, **16** (2), 97-114. doi: 10.5944/educxx1.16.2.2635 Letöltés: <https://www.redalyc.org/pdf/706/70626451007.pdf> 2024. május 05.
- Voltes, M. J. y P. (1989): *Madres y niños en la historia de España*. Planeta, Barcelona.
- Watson, F. (1970): *Tudor School-boy life – The Dialogues of Juan Luis Vives*. Frank Cass & Co. Ltd., London.